

УДК: 631.164.23:330.342

*Б. В. Позріщук,
к. е. н., доцент, Вінницький інститут економіки Тернопільського національного
економічного університету*

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У роботі розглянуто сучасні напрями інноваційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу України, обґрунтовано інноваційну модель розвитку зерновиробництва, визначено перспективні форми впровадження новацій у з метою розвитку зернопродуктового підкомплексу на інноваційній основі.

In work it is given the characteristic the today's condition of innovative maintenance of a complex on manufacture of grain in Ukraine, — is given reason innovative model of development of a complex on manufacture of grain, certain perspective directions of use of innovations with the purpose more developments of a complex on manufacture of grain on an innovative basis.

ВСТУП

Підвищення якості і безпеки продуктів харчування, що виробляються, є беззаперечною вимогою успішного розвитку та ефективного функціонування усього агропромислового підкомплексу, що може відбуватися лише шляхом реалізації інноваційної політики та інвестиційного забезпечення науково-технічних досліджень, технологічних регламентів, стандартів, що відповідають світовому рівню.

У розвитку усього аграрного ринку держави важливе значення мають інноваційні пріоритети, реалізація яких потребує розробки конкретних програмних дій та системи інвестиційного забезпечення. Адже рівень розвитку зернового ринку здійснює суттєвий вплив на рівень і якість життя населення, характеризує і визначає надійність забезпечення продовольчими ресурсами країни, сприяє зміцненню її продовольчої безпеки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Однією із важливих форм інвестиційної діяльності є інноваційна діяльність, яка здійснюється з метою впровадження досягнень НТП у виробництво і соціальну сферу, що включає: випуск і розповсюдження принципів нових видів техніки і технології; прогресивні міжгалузеві структурні зрушення; реалізацію дострокових науково-технічних програм з великими строками окупності витрат; фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у стані продуктивних сил; розробку і впровадження нової, ресурсозберігаючої технології, призначеної для поліпшення соціального і екологічного становища [1].

Інноваційна діяльність в зерновому господарстві як багатоаспектна проблема не є достатньо вирішеною на господарському, регіональному і державному рівнях, що ускладнює ситуацію із впровадженням і використанням результатів науково-технічного прогресу, яка є наслідком як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Тому основними завданнями по розвитку зернопродуктового підкомплексу на інноваційній основі є:

— проведення заходів по вдосконаленню виробничої та соціальної інфраструктури, поповнення і модернізація технічної база на основі НТП, розвиток організаційно-економічних відносин, застосування ресурсозберігаючих технологій виробництва зерна;

— визначення організаційних форм та каналів реалізації продукції;

— обґрунтування механізму формування нової системи управління;

— пошук ефективних джерел інвестування й напрямів раціоналізації використання залучених ресурсів; визначення пріоритетних напрямів використання інвестицій та ін.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми світового й вітчизняного зернового господарства відображені в працях: І.І. Лукінова, О.О. Сторожука, В.І. Бойка, С.С. Бакая, М.Г. Лобаса, П.Т. Саблука, І.І. Червена, М.Я. Полоцького, О.К. Слюсаренка, О.Г. Шпикуляка, Ю.П. Воскобойніка, Р.П. Саблука, О.В. Овсянікова, В.А. Перегуди та ін.

Тематика НТП та інноваційної діяльності

підприємств порушена в працях Гальчинського А.С., Чумаченка М.Г., Завліної П.Н., В.Г.Мединського, Р.А.Фатхутдінова, Й.Шумпетера, В.П. Ситника, Б.Й. Пасхавера, В.М. Петрова, В.М. Трегобчука, О.В. Шубравської, В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Ю. М. Бажала, А. І. Федулової, В. П. Александрова, М. І. Крупка, А. Я. Кузнецова, О. О. Лапко, С. С. Герасимчука та ін. Втім проблема інноваційного розвитку потребує подальших розробок і особливо актуальною в сучасних умовах господарювання виступає для стратегічних напрямків розвитку АПК, чим зумовлюється дослідження зазначеного питання у зернопродуктовому підкомплексі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Створення ефективної моделі розвитку зернопродуктового підкомплексу потребує розробки напрямків даного процесу, а саме:

- вдосконалення соціально-економічних відносин: підвищення якості життя населення; зростання рівня оплати праці; вирішення проблеми безробіття, рівномірність зайнятості сільських жителів на протязі року; підвищення мотивації праці на селі; створення системи перепідготовки й підготовки безробітного населення до сільськогосподарської праці;

- впровадження ресурсозберігаючих технологій: впровадження високоефективних способів застосування добрив з широким використанням біологічних методів відтворення родючості землі; оптимізація сівозмін; мінімальний обробіток ґрунту комбінованими посівними агрегатами; екологічно безпечні інтегровані методи захисту рослин від шкідників, хвороб і забур'яненості; використання високоякісного посівного матеріалу;

- оновлення, поповнення і модернізація технічної база на основі НТП: виробництво і застосування нових багатофункціональної, енергозберігаючої техніки для обробітку ґрунту; забезпечення технічного сервісу; створення необхідних умов для роботи обслуговуючого персоналу;

- розвиток організаційно-економічних відносин: вибір найбільш ефективних організаційно-правових форм підприємництва; нова система управління підприємством; оптимізація внутрішньогосподарських економічних відносин; організація раціонального використання матеріально-технічних ресурсів; удосконалення системи управління технологічними процесами і стимулювання до підвищення якості продукції; системи планування і посилення контролю;

- проведення заходів по вдосконаленню виробничої та соціальної інфраструктури: розвиток організаційних форм та каналів реалізації продукції; розробка науково-обґрунтованого ме-

ханізму врегулювання економічних інтересів у вартості кінцевого продукту; формування інтегрованих структур; оптимізація міжгалузевих зв'язків в системі зернопродуктового підкомплексу;

- формування нової системи управління: формування нового ринкового типу свідомості та мислення; формування об'єднуючої ідеї інноваційного розвитку; узгодженості інтересів працівників та керівництва зацікавленості в підвищенні ефективності виробництва та якості продукції;

- інвестиційне забезпечення відтворювальних процесів: пошук ефективних джерел інвестування, розробка напрямів раціоналізації використання; проведення розрахунків по ефективності інвестованого капіталу; визначення пріоритетних напрямів використання інвестицій

- покращення екологічних умов: забезпечення екологічної безпеки навколишнього середовища; підвищення родючості землі; виробництво екологічно чистої продукції.

На основі визначених напрямків розвитку зернопродуктового підкомплексу можна виділити елементи інноваційної моделі (рис. 1).

При плануванні інноваційної діяльності необхідно ретельно враховувати можливість виникнення проблем і загроз, а також здійснювати заходи, спрямовані на мінімізацію їх наслідків [2, с. 23].

З метою підвищення рівня конкурентоспроможності та обсягів виробництва зернопродукції необхідне подолання деінтенсифікації зернового господарства, здійснення розширеного відтворення шляхом переходу на ресурсозберігаючі і екологічно безпечні технології вирощування зернових

Рис. 1. Елементи інноваційної моделі розвитку зернопродуктового підкомплексу України

культур. Саме такі технології є базисом формування інноваційного типу відтворення. За ринкової економіки перед державою постали складні завдання, пов'язані з вирішенням всього комплексу соціально-економічних проблем, включаючи проблеми охорони навколишнього природного середовища. У цій ситуації особливо важлива роль відводиться питанням організації відповідної діяльності у галузі екології.

Екологічна ситуація, що склалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку й відтворення природно-ресурсного комплексу в Україні, має чітко виражений кризовий характер. Внаслідок структурних деформацій економіки, переважаючого розвитку сировинно-видобувних, екологічно найнебезпечніших галузей промисловості, погіршилася екологічна ситуація. Продовжують застосовуватися адміністративно-командні методи вирішення екологічних проблем, спостерігається спад у відтворенні земельних і водних ресурсів, повітряного басейну. Ці чинники, як і відсутність необхідних обсягів інвестицій для оновлення технологій та здійснення природоохоронних заходів, так і недостатнє фінансування, спричинили незадовільний стан довкілля.

На даний час не сформульовано досконалих механізмів розв'язання екологічних проблем. Зусилля вчених, науковців зосереджені на розробку й впровадження нових технологій, пошук коштів для фінансування природоохоронних заходів, опрацювання національних і регіональних програм раціонального природокористування.

З метою збільшення виробництва розробляються і запроваджуються нові технології, тобто розвиток зерновиробництва потребує широкого застосування синтетичних мінеральних добрив, засобів хімічного захисту рослин. Використання хімічних сполук, гербіцидів, мінеральних добрив, пестицидів дозволяє значно зменшити ризик втрат урожаю. Але тривале застосування на посівах одних і тих же видів гербіцидів призводить до виникнення резистентності у бур'янів, подолати яку можливо лише за умови застосування препаратів нових хімічних груп, що потребує ретельного вивчення. Особливо важливим при цьому виступає питання розробки та впровадження екологічної системи ведення землеробства.

Актуальною на сьогодні є проблема розповсюдження генетично модифікованих організмів, невизначеними є наслідки розповсюдження для природи, недосліджений в повній мірі механізм самозапилення культур та впливу на людський організм, що може призвести до незворотніх змін в екосистемі.

В умовах коли сільськогосподарські підприємства отримали можливість вільного вибору напрямків господарської діяльності, що є характерним для господарств приватного сектора, що призвело до порушення елементарних агротехнічних правил, структури сівозміни, що в цілому негативно вплинуло на родючість земель і погіршення їх якості, втрату гумусу та багатьох інших важливих

елементів ґрунту.

Під впливом глобального потепління вже наріло питання адаптації до нових кліматичних умов. Так, за даними Інституту землеробства, оптимальні періоди посіву озимих змістилися з кінця серпня на середину вересня, що відповідно вимагає впровадження нового агрокліматичного районування і оптимізації посівних площ.

Інноваційна модель розвитку зернопродуктового підкомплексу передбачає поєднання інтересів господарюючих суб'єктів між собою, а також з державою через реалізацію державної зернової політики, параметри якої мають будуватися на програмно-цільовому підході, який дозволяє ефективно використовувати наявний біокліматичний і виробничий потенціал, фінансовий капітал, реалізовувати багаторівневі інтереси як держави, так і конкретного виробника зерна, створення ефективної системи державного регулювання зернового ринку передбачає розробку цілого ряду загальнодержавних, міжрегіональних і регіональних програм розвитку галузі.

Суть цільової програми передбачає у застосуванні по окремому виду зерна, наприклад продовольчої пшениці, комплексу і системи заходів для досягнення конкретних цілей (самозабезпечення регіону у продовольчій пшениці або формування визначеного рівня експортного потенціалу зерна). Учасниками програми є товаровиробники, які відповідають обов'язковим умовам і вимогам, пред'явленим до них за окремими критеріями і показниками, які пройшли конкурсні умови відбору.

При розробці державних цільових програм доцільно, на нашу думку, застосовувати принципи: комплексність і системність підходів на основі включення цілі і механізму реалізації програми в один із пріоритетів довгострокової державної стратегії розвитку агропромислового комплексу країни в цілому; вибір пріоритетних напрямків державної підтримки на основі розробки комплексних програмних заходів і їх вихідних параметрів (об'єм, вартість); поділ ризику за ефективністю використання виділених під програму ресурсів (фінансових, матеріально-технічних) на основі дольової участі у фінансуванні програмних заходів різних інвесторів; раціональне використання коштів, виділених для реалізації програми і ефективність їх віддачі; добровільна участь у програмі і ефективність їх віддачі; добровільна участь у програмі і тендерний відбір його учасників на основі права самостійного використовувати виділені кошти; конкретні умови виконання прийнятих взаємних зобов'язань і відповідальність сторін щодо виконання домовленостей; заходи економічного стимулювання окремих напрямів, надання пільг учасників програми.

Реалізація програми передбачає використання окремих заходів економічного характеру: ціни підтримки, умови індексації передплати державних закупок; дотації і компенсації за окремими статтями витрат; пільгове кредитування і оподаткування зернового бізнесу; страхування урожаю від стих-

ійних лих, інших несприятливих погодних і ринкових умов та ризиків. У рамках цільових програм дієвість цих заходів має здійснюватись диференційовано за територіями, напрямками діяльності, суб'єктів господарювання, технологічних параметрів якості зерна, рівня фінансової підтримки тощо.

Інтеграційні процеси України до міжнародних економічних структур ставлять ряд завдань, одним з яких є нарощування обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції на світових ринках. В умовах складної екологічної ситуації у державі, пов'язаної з нераціональним використанням природних ресурсів, екологічну політику України доцільно спрямовувати на збереження і розвиток природоохоронної бази, запровадження у практику нових економічних інструментів для вирішення економічних протиріч й екологічно безпечного управління виробництвом.

Одним з факторів, що впливає на систему економічних відносин і сприяє стабілізації зернового виробництва та його подальшого розвитку може стати інтеграція сільськогосподарських підприємств з підприємствами переробки та торгівлі зернопродуктами. У зернопродуктовому підкомплексі країни в даний час створено багато організацій і об'єднань, але жодна із них не може забезпечити взаємозв'язок інтересів всіх суб'єктів господарювання для досягнення єдиної цілі. Прикладом таких організацій можуть бути зернові компанії. Зернові компанії, діючі в аграрному секторі країни, не є однорідними утвореннями. Вони відрізняються між собою за ступенем спеціалізації, за ступенем наявності основних ланок технологічного ланцюга "від сировини — до кінцевого продукту". Інтеграція обумовлена тими ж причинами, що і кооперація — посиленням спеціалізації, що має взаємозв'язок з стабілізацією, розширенням виробництва, узгодженістю дій у всій об'єднаній системі.

Створення якісно нових міжгалузевих виробничих відносин у зернопродуктовому підкомплексі, об'єднання науково-дослідних установ, товаровиробників зернопродукції із заготівельними, переробними та торговельними партнерами можливе за умов вертикальних інтеграційних формувань. Організація вертикальної інтеграції в зернопродуктовому підкомплексі забезпечує можливість рівномірного розподілу прибутків, обмежує монополію у сфері переробки продукції та сприяє розширенню обсягів накопичення доданої вартості у сфері виробництва. Розподіл кінцевих результатів на основі вертикальної інтеграції дозволить товаровиробникам більш ефективно реагувати на потреби ринку та брати участь в розподілі прибутку не тільки від виробництва, але й від переробки й реалізації.

Переваги виробничо-фінансової інтеграції в ринкових умовах є очевидними: можливість впровадження сучасних технологій вирощування зернових культур і використання сучасної техніки на усіх підготовчих та виробничих етапах; ефективний спосіб організувати виробничу, збутову діяльність

і забезпечувати їх фінансово-кредитне обслуговування; можливість об'єднати капітали (агропромисловий, фінансовий, торговий) з різними циклами відтворення і забезпечити взаємовигідні економічні відносини; учасники інтеграційного процесу стають обопільно заінтересованими в об'єктивному встановленні ціни продукції; інтеграційний механізм зорієнтовано на економію витрат.

Організація виробництва зерна на перспективу і його інтеграції з іншими підприємствами і організаціями зернопродуктового підкомплексу мають будуватися з урахуванням організаційно-технологічних зв'язків.

Якщо розглядати розвиток інтеграційних процесів з позиції економічних інтересів виробників зерна та переробних підприємств, то перші мають більший інтерес. Це пояснюється тим, що впродовж багатьох років склалося так, що ціни на сировину завжди були нижчими, ніж ціни готової до споживання продукції. Виробнику повинна відшкодовуватися собівартість продукції і передбачитися нарахування прибутку відповідно до середньої норми на вкладені у виробництво кошти, які направлені на формування основних фондів, а також на придбання витрачених у виробництві оборотних засобів.

Підвищення ефективності виробництва за рахунок організаційної структури управління визначається тим, що вона має інтегрувати, пов'язувати різні елементи виробництва і управління, які мають часто різні інтереси, в єдине ціле, надаючи їм єдність, упорядковуючи зв'язки і відносини, що сприяє узгодженості, злагодженості і ритмічності виробничих і управлінських процесів, стійкості функціонування всієї системи та узагальненню економічних інтересів. Розвиток всіх організаційних форм господарювання вимагає створення адекватної економічної сфери і відповідної системи управління, в тому числі структури управління.

Таким чином, за рахунок організаційного фактору має досягатися ріст ефективності в цілому. При цьому важливе завдання органів управління на різних рівнях полягає в тому, щоб, виходячи з потреб виробництва, забезпечити оптимальне поєднання централізації управління і самостійності товаровиробників [3, с. 28].

Виробництво зерна має стати високодохідною галуззю аграрної економіки, при цьому система фінансування має забезпечити виробників зерна необхідними фінансовими ресурсами для інноваційного відтворення зернового виробництва. Важливо зберегти тенденцію по створенню інтегрованих агропромислових формувань і консолідації виробничих, трудових, земельних і фінансових ресурсів.

Таким чином, у зернопродуктовому підкомплексі АПК агропромислове формування доцільно створити в рамках адміністративного району, включаючи зернове виробництво, підприємства і організації зернопереробних галузей, збут продукції, матеріально-технічне забезпечення, виробничу, соціальну і ринкову інфраструктури. Органі-

зація таких інтегрованих формувань обумовлена можливостями ефективного використання сукупного потенціалу цих підприємств як факторів загального виробництва.

Для ефективного ведення зернового виробництва необхідно застосовувати різноманітні методи і важелі управління процесами реорганізації, необхідне здійснення реструктуризації і сегментизації виробництва; інвестування фінансових, матеріально-технічних ресурсів в різноманітні виробництва; кооперування і інтегрування фінансових і матеріально-технічних зусиль як по горизонталі, так і по вертикалі.

Інтеграційні процеси між товаровиробниками зернопродукції та її переробниками повинні базуватися на вдосконаленні контрактної форми відносин, яка найбільш доцільна у зернопродуктовому підкомплексі на даному етапі розвитку економіки, що передбачатиме збереження юридичної самостійності при підпорядкуванні інтересам досягнення високих кінцевих результатів всього підкомплексу.

Важливе значення має формування і запровадження дієвих економічних інструментів раціонального природокористування, а саме: податки, квоти, створення організаційно-економічних умов для інноваційного підприємництва в екології, виробництва екотехніки та екотехнологій, розробка та реалізація природоохоронних програм.

Висока ефективність виробництва зерна в перспективі може бути забезпечена лише за умови комплексного і системного удосконалення організаційно-виробничих чинників підприємств на основі врахування природно-економічних факторів з дотриманням екологічної безпеки виробництва.

Використання ресурсозберігаючих технологій впливає на формування інноваційної моделі відтворення, що передбачає врахування потреб соціально-економічних, природних умов, систем ведення господарства направлених на застосування науково-технічних досягнень.

Регіональні інноваційні моделі повинні розроблятися на альтернативній основі з врахуванням потенційних можливостей товаровиробників, що є особливо актуальним в умовах функціонування різних форм ведення господарства, наявності високого рівня конкуренції, різної забезпеченості виробничими ресурсами.

Проведений аналіз діяльності зерно виробничих підприємств ТОВ "Україна", "Жовтень", "Іллінецьке" Вінницької області дає змогу зробити висновок про доцільність комплексного впровадження ресурсозберігаючих технологій в зернове господарство, що дозволяє впливати на виробничий процес, збільшуючи обсяги виробництва зерна при зменшенні затрат, підвищенні рентабельності, мотивації до збільшення валових зборів через оплату праці.

Застосування нових технологій розраховано на покращення екологічних умов виробництва, що при значному скороченні затрат дозволяє підвищити урожайність. Розрахунки свідчать, що в результаті переходу на нові ресурсозберігаючі технології в

ТОВ "Іллінецьке" знизилась собівартість виробництва 1 ц зерна на 36%, поліпшується якість продукту. При цьому створюються умови для підвищення рентабельності виробництва до 120%, відповідно з'являється можливість його реалізації за більш високою ціною, таким чином створюються умови для переходу на розширений тип відтворення.

Нові технології не тільки впливають на покращення умов праці робітників, залучених до процесу виробництва зерно продукції, а й покращують виробничі якості землі, підвищують її родючість, зменшують ризик виникнення негативних екологічних наслідків в землеробстві.

ВИСНОВКИ

Інноваційна модель розвитку дозволяє підвищити соціальний та економічний ефект, сприяє зростанню зайнятості населення і рівномірному завантаженню працівників протягом року, підвищенню екологічної стійкості сільських територій. Важливим елементом моделі є формування в рамках сільськогосподарських підприємств нового типу системи управління, який базується на об'єднуючій ідеї інноваційного розвитку, узгодженості інтересів працівників та керівництва, зацікавленості в підвищенні ефективності виробництва та якості продукції.

Серед заходів інноваційного розвитку зернопродуктового підкомплексу слід відмітити: запровадження сучасних інноваційних проектів як у виробничу, так і переробну сфери; розробку нових інноваційних підходів, які забезпечили б ефективне освоєння перспективних інноваційних рішень; реорганізації підприємств на основі конкурентоздатної техніки та застосування новітніх технологій; активізації внутрішніх джерел зростання, розширення виробництва і продажів на внутрішньому ринку вітчизняної продукції.

Інвестиційна підтримка інноваційної діяльності не може бути забезпечена в повному обсязі без розвинутої фінансово-кредитної системи, фондового ринку, розвитку науки та техніки. Необхідність інвестицій викликана, зокрема, необхідністю оновлення або заміни наявної матеріально-технічної бази виробництва, її удосконаленням чи модернізацією у зв'язку з моральним чи фізичним зношенням основних засобів виробництва, впровадженням у виробництво нових сортів зернових культур, потребою у введенні виробництва на основі принципово нових технологій вирощування, збільшенням обсягів виробництва та освоєнням нових видів діяльності.

Література:

1. Закон України "Про інвестиційну діяльність" № 1560-ХІІ від 18.09.91р. (із зм.) // www.gada.gov.ua.
2. Йохна М.А., Стадник В.В. Економіка і організація інноваційної діяльності. — К.: Видавничий центр "Академія", 2005. — 400 с.
3. Дацій Н.В. Економічний зміст інноваційної діяльності в сільському господарстві // *Агросвіт*. — №18, вересень 2008 р. — С. 10.

Стаття надійшла до редакції 24.07.2009 р.